

RAFAŁ OPULSKI

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9772-0298

SPRAWOZDANIE Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI „Z DAŁA OD CENTRUM. SIERPIEŃ 1980 NA POŁUDNIU POLSKI W ŚWIETLE DZIAŁAŃ PARTII I BEZPIEKI”, KATOWICE, 24–25 WRZEŚNIA 2020 R.

Wymieniona w tytule konferencja, mająca upamiętnić czterdziestą rocznicę strajków sierpniowych, została zorganizowana przez Instytut Pamięci Narodowej w stolicy Górnego Śląska. Strajki sierpniowe doprowadziły do narodzin NSZZ „Solidarność” – jednego z najważniejszych fenomenów we współczesnej historii Polski. Ten dziesięciomilionowy ruch zachwiał fundamentami systemu komunistycznego. Latem 1980 r. władza stanęła przed jednym z największych wyzwań w swojej historii: koniecznością gaszenia kilkuset strajków wzniesionych przez robotników, którzy gremialnie występowali przeciwko swoim „reprezentantom”. Na początku strajkujący koncentrowali się na postulatach ekonomicznych, ale z czasem pojawiły się **żądania polityczne, które były najgroźniejsze dla stabilności systemu komunistycznego.**

Katowicka konferencja skupiła się na sytuacji społeczno-politycznej na południu Polski. Wydarzenie to zostało zorganizowane przez cztery oddziały IPN, działające w południowej części kraju: katowicki, krakowski, wrocławski i rzeszowski. Spotkanie historyków, politologów i świadków historii odbyło się w jednym z bardziej reprezentacyjnych miejsc na Górnym Śląsku – sali koncertowej Katowice Miasto Ogrodów. Lokalizacja była nardzo szczególna również z tego względu, że w okresie PRL budynek obrad pełnił funkcję Centrum Kształcenia Ideowo-Wychowawczego

Kadr Robotniczych. Należy zaznaczyć, że nagranie obrad zostało opublikowane na stronie internetowej Instytutu¹.

Konferencję otworzył zastępca prezesa IPN, dr Mateusz Szpytma. Podkreślił on, że powstanie NSZZ „Solidarność” było jednym z najważniejszych wydarzeń drugiej połowy XX w., ponieważ ten olbrzymi i niezależny od komunistów ruch społeczny wyrażał aspiracje wolnościowe nie tylko polskiego społeczeństwa. Dr Szpytma dodał również, że namysł nad Solidarnością jest od wielu lat jednym z ważniejszych obszarów badawczych istniejącego już ponad dwadzieścia lat Instytutu Pamięci Narodowej.

Konferencję rozpoczęła sesja ogólna pt. „PRL przed Sierpniem 1980 r.,” która była prowadzona przez dyrektora rzeszowskiego oddziału IPN, dr. Dariusza Iwaneczkę. Pierwszy z referentów, dr Michał Siedziako, zarysował ogólną sytuację społeczno-polityczną od momentu wprowadzenia reformy administracyjnej PRL w roku 1975 do wybuchu strajków latem 1980 r. Szczególna uwaga została poświęcona obozowi władzy, przede wszystkim PZPR i rządowi. Relację opozycji i Kościoła w przededniu strajków przedstawił w interesującym wystąpieniu dr Łukasz Kamiński. Wrocławski badacz podkreślił, że ówczesna sytuacja była doskonale zdiagnozowana przez Episkopat Polski na czele z kard. Stefanem Wyszyńskim. Polscy hierarchowie zdawali sobie sprawę z tego, że kryzys dotyczył przede wszystkim relacji władzy ze społeczeństwem, pozostawiając na drugim miejscu kwestie gospodarcze. Znaczną część wystąpienia dr Kamiński poświęcił przedstawieniu mechanizmu samoograniczania Kościoła oraz opozycji niepodległościowej. Dr Tomasz Kozłowski przybliżył stosunek kierownictwa PZPR do strajków z lata 1980 r., podkreślając bagatelizowanie przez władzę sytuacji w pierwszym okresie i znaczenie procesów erozyjnych wewnątrz samej partii. Referat ostatniego z prelegentów, dr. Grzegorza Waligóry, dotyczył działania Służby Bezpieczeństwa wobec opozycji przedsierpniowej latem 1980 r. Ważnym elementem tej wypowiedzi było podkreślenie nieefektywności strategii, która została przyjęta przez rządzących.

W kolejnych dwóch panelach zaprezentowane zostały wystąpienia przedstawiające protesty robotnicze na południu Polski. Pierwszym prelegentem panelu prowadzonego przez prof. Filipa Musiała, dyrektora oddziału IPN w Krakowie, był Adam Gliksman. Zastępca Przewodniczącego Zarządu Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność” przybliżył specyfikę strajków w Małopolsce w analizowanym okresie. W tej części Polski protesty robotnicze przebiegły stosunkowo spokojnie i miały charakter raczej krótkotrwały. Wystąpienie Andrzeja Malika skoncentrowało się wokół działań Komitetu Fabrycznego PZPR i SB wobec protestów i powstania NSZZ „Solidarność” w kombinacie metalurgicznym im. Włodzimierza Lenina w Nowej Hucie. Krakowski badacz zwrócił uwagę na to, że w tym zakładzie pracy nie doszło do strajku całego przedsiębiorstwa z powodu dużego stopnia upartyjnienia jego personelu. Dr Rafał Opulski skoncentrował się w swoim referacie na działaniach Komitetu Krakowskiego PZPR wobec sierpniowych strajków. Podobnie jak w wielu innych miejscach Polski, w początkowym okresie władze krakowskich struktur

¹ Zob. <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/111128,Konferencja-naukowa-Z-dala-od-Centrum-Sierpien-1980-na-poludniu-Polski-w-swietle.html>, dostęp 26 IV 2021 r.

partii zbagatelizowały kryzys mimo otrzymywania informacji o dużym niezadowoleniu robotników. Ostatni referat w tym panelu wygłosiła dr hab. Cecylia Kuta na temat działań SB wobec letnich protestów i narodzin Solidarności w stolicy Małopolski. Okazało się, że krakowska SB osiągnęła wysoką skuteczność jedynie w pierwszym okresie legalnego istnienia związku.

Kolejny panel był prowadzony przez dyrektora oddziału IPN we Wrocławiu, dr. Andrzeja Drogonia. W pierwszym wystąpieniu tej części konferencji omówione zostały protesty pracownicze w województwie katowickim w lecie 1980 r. Specyfiką sytuacji w tej części Polski była znaczna liczba strajków. Dr Jarosław Neja przytoczył szacunki SB, zgodnie z którymi od sierpnia do września 1980 r. wybuchaly w regionie strajki bądź podejmowano próby ich zorganizowania w zakładach pracy zatrudniających łącznie prawie 900 tys. pracowników. W kolejnym referacie Łukasz Sołtysik przedstawił skomplikowaną sytuację strajkową na Dolnym Śląsku, gdzie pod koniec sierpnia w dwustu zakładach pracy protestowało od 80 do 120 tys. osób. Wystąpienie dr. Dariusza Iwaneczki dotyczyło wystąpień pracowniczych w Polsce południowo-wschodniej w lecie i na jesieni 1980 r. Duża część referatu została poświęcona kilkudniowemu protestowi w WSK PZL Mielec, który – jak podkreślił dyrektor rzeszowskiego IPN – miał kluczowe znaczenie dla losów kolejnych strajków w przedsiębiorstwach województw rzeszowskiego, tarnobrzeskiego, krośnieńskiego i przemyskiego. Pierwszy dzień konferencji zakończył dr Tomasz Greniuch przedstawiający akcję strajkową na Śląsku Opolskim, gdzie w sierpniu i wrześniu strajkowało kilkanaście zakładów. Referent podkreślił, że w omawianym okresie protestowały nie tylko przedsiębiorstwa w wielkich ośrodkach miejskich, ale także w tych mniejszych.

Drugi dzień był poświęcony przede wszystkim konsekwencjom strajków z lata 1980 r., o których mówiono w pierwszym dniu konferencji. W panelu prowadzonym przez dr. Neję tematykę narodzin Solidarności w woj. bielskim przedstawił dr Dariusz Węgrzyn. Ważną częścią tego wystąpienia był opis różnorodnych prób władzy wpływania na politykę Solidarności, co nazywano „cywilizowaniem” związku. W kolejnym referacie przytoczono problematykę powstania „Solidarności” w Polsce południowo-wschodniej na podstawie dokumentów i prasy PZPR. Dr Dariusz Węgrzyn przytoczył cytaty z „Nowin”, będący – jak podkreślono – dobrym zobrazowaniem stosunku partii do Solidarności w analizowanym okresie: „Partia powinna kierować, rząd rządzić, a związki zawodowe sprawować skuteczny nadzór nad wszystkimi sprawami dotyczącymi się ludzi pracy”. Według prelegenta powstanie związku wywołało poważny kryzys w partii, którego już nie udało się przezwyciężyć. Działania PZPR i SB wobec narodzin i rozwoju Solidarności w Jeleniej Górze od września do listopada 1980 r. zaprezentował Łukasz Sołtysik. Duża część wystąpienia została poświęcona ważnemu porozumieniu MKZ „Solidarność” z władzami partyjno-państwowymi z 20 września. Dr Zbigniew Bereszyński przedstawił różnorodne działania aparatu władzy wobec narodzin Solidarności na Śląsku Opolskim, w tym próby wykorzystywania przez partię zależności o charakterze materiałowo-infrastrukturalnym dla wymuszenia podległości już ściśle politycznej. Szczególnie ciekawym elementem wystąpienia było przytoczenie osobistych doświadczeń badacza, będącego w owym czasie działaczem związkowym. Ostatni referat w tej części był poświęcony

działaniom SB w województwie przemyskim w okresie protestów robotniczych w lecie 1980 r. Artur Brożyniak opisał w nim strajki w dwóch najważniejszych ośrodkach regionu, tj. w Przemysłu i Jarosławiu.

W panelu prowadzonym przez dr. Marcina Bukałę kontynuowano rozważania na temat narodzin Solidarności. W pierwszych wystąpieniach dr Piotr Wierzbicki przytoczył historię analizowanego ruchu społecznego w Nowym Sączu przez pryzmat dokumentów znajdujących się w tamtejszym muzeum okręgowym, a Rafał Bednarczyk – w Tarnowie. Pracownik Zakładów Azotowych zauważył, że do Solidarności w Tarnowie należało aż 75 tys. osób na 640 tys. członków w całej Małopolsce. Dr Monika Komaniecka-Łyp skoncentrowała się na problematyce powstania Solidarności na uczelniach wyższych i w instytucjach naukowych w Krakowie. Badaczka podkreśliła znaczenie krakowskiego ośrodka na akademickiej mapie Polski. Mimo ciągłej inwigilacji przez SB, dużym sukcesem tamtejszej Solidarności było wzmocnienie autonomii szkół wyższych. Do podobnych wątków nawiązywało również wystąpienie dr. Drogonia, który przedstawił początki Solidarności na Uniwersytecie Śląskim, który w okresie PRL nazywano „czerwonym uniwersytetem”.

Po przerwie obiadowej w kolejnej części konferencji przedstawione zostały początki Niezależnego Zrzeszenia Studentów oraz reakcji Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej na Sierpień '80. Autorem pierwszego, wprowadzającego referatu był dr Kamil Dworaczek. Po przedstawieniu danych statystycznych, dotyczących ówczesnego środowiska akademickiego, opisano historię NZS na południu Polski. Dr Bogusław Wójcik przedstawił wpływ sierpniowych strajków na najwierniejszych „wyznawców” marksizmu-leninizmu. Naukowiec z Rzeszowa rozważał kryzys ideologiczny nomenklatury na przykładzie Towarzystwa Krzewienia Kultury Świeckiej, które pod koniec 1979 r. liczyło 370 tys. członków. Dwa ostatnie referaty dotyczyły ponownie NZS. Dr Tomasz Kurpierz przybliżył początki tej organizacji w województwie katowickim, a Małgorzata Gliwa – relacje między NZS a rzeszowską Solidarnością.

Zwieńczeniem konferencji był panel dyskusyjny z udziałem świadków historii, zatytułowany „Znaczenie strajków z lata 1980 r. na południu Polski dla sytuacji w PRL”. Rozmowę prowadził dr Drogoń, który w okresie stanu wojennego był internowany przez komunistyczne władze z powodu swojej działalności w NZS. W bardzo ciekawej dyskusji wzięli udział mieszkańcy Małopolski (Andrzej Szkaradek), Śląska (Andrzej Rozpłochowski), Podkarpacia (Adam Śniezek) i Dolnego Śląska (Tomasz Wójcik). Choć większość prelegentów występujących na konferencji stanowili naukowcy z Instytutu Pamięci Narodowej, nie brakowało reprezentantów innych instytucji oraz zakładów pracy: Uniwersytetu Wrocławskiego, Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu, NSZZ „Solidarność” czy Zakładów Azotowych w Tarnowie. Dwudniowe obrady uświadomiły bogactwo i konieczność kontynuowania badań na temat Sierpnia '80.

RAFAŁ OPULSKI – politolog, doktor, absolwent Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ oraz Wydziału Filozoficznego UJ, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Krakowie i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. W swoich

badaniach zajmuje się historią najnowszej Polski, w tym zwłaszcza propagandą polityczną PRL. Obecnie przygotowuje monografię pt. *Bestiariusz komunistów. Mitologizacja wroga w propagandzie politycznej Polski w okresie stalinowskim*.

RAFAŁ OPULSKI – PhD, political scientist, a graduate of the Faculty of International and Political Studies and the Faculty of Philosophy at the Jagiellonian University, an employee of the Historical Research Office of the Institute of National Remembrance in Cracow and the Pontifical University of John Paul II in Cracow. In his research he deals with the modern history of Poland, especially the political propaganda of the People's Republic of Poland. He is currently preparing a monograph entitled *Bestiariusz komunistów. Mitologizacja wroga w propagandzie politycznej Polski w okresie stalinowskim*.